

Розділ II

ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ВІКОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 159.9: 329.78 (477)

В.В. Балюта

ПРОБЛЕМА ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ МОЛОДІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ

Розглянуто основні типи політичної участі. Здійснено політико-психологічний аналіз участі молоді України в сучасних політичних процесах. Запропоновано модель аналізу змісту образів державної влади, які формує сучасна українська молодь.

Ключові слова: *політичне сприймання, політична культура, субкультура, політична участь, молодіжна політика.*

Постановка проблеми. Стабільність будь-якої політичної системи визначається тим, наскільки її легітимність і нормативно-правова основа функціонування визнається молоддю. Від політико-культурних характеристик цієї соціальної групи залежить спрямованість, стабільність і ефективність суспільно-політичного розвитку. Вікові особливості молоді (насамперед її динамізм і схильність до впливу багатьох кон'юнктурних факторів соціального середовища) обумовлюють об'єктивну потребу в постійному науковому аналізі конкретних соціокультурних характеристик такої соціальної групи і її специфіки.

Останнім часом політичне і патріотичне виховання молоді набуває особливої актуальності й значущості в українському суспільстві. Політичне виховання охоплює культурно-історичний, соціально-політичний, психолого-педагогічний, духовно-моральний, військово-технічний і фізичний компоненти.

Політичне виховання молоді є складовою загального виховного процесу, що становить систематичну і цілеспрямовану діяльність органів державної влади і громадських організацій з формування у молоді високої патріотичної свідомості, почуття вірності своїй Вітчизні, готовності до виконання громадянського обов'язку і конституційних обов'язків щодо захисту інтересів України.

Для повноцінного розвитку молоді в сучасному світі необхідна її реалізація і в політичній сфері. У проблемі політичної участі молоді можна виділити два аспекти. Перший – низька цінність політичної участі для молодих людей. Інший – місце політики в системі інтересів молоді.

Якщо для молоді, яка уже досягла електорального віку, ця проблема частково вирішена, оскільки інтерес до політики може, принаймні, реалізуватися за допомогою голосування, то для підлітків набір форм громадянського волевиявлення вельми обмежений. Отож, проблему молодіжної політичної участі в контексті відчуження молоді від політики можна сформулювати саме так.

Стан дослідження. Нині немає системного підходу до аналізу проблеми політичної участі молоді в сучасній політиці. Водночас у межах різних наукових дисциплін (політичної психології, політології, соціальної психології тощо) є безліч наукових концепцій, які розглядають її окремі аспекти. Так, більшість науковців досліджують ситуаційний контекст, у якому відбувається сприймання політики громадянами і вже як наслідок – активність і безпосередня участь. Серед праць, в яких проаналізовано соціально-політичну участь громадян, зазначимо роботи Г. Ділігенського, І. Дубова, Ю. Ірхіна, С. Клімової, Ю. Левади, Д. Ольшанського та інших. Автори розкривають існуючі концепції процесу сприймання політичної влади, а також психологічні механізми, які функціонують у рамках цього процесу.

Цікавий підхід до розуміння особливостей суб'єктів політичної участі залежно від ступеня свідомості участі пропонує чи не найвідоміший американський політолог Г. Алмонд. Він виокремлює три ступені свідомості участі в політиці:

- 1) цілком несвідома, стихійна участь у політиці;
- 2) участь напівсвідома – розуміння сенсу ролей за безперечного підпорядкування їм як чомусь наперед заданому, безспірному;
- 3) цілком свідомою участь, утвердження своїх усвідомлених інтересів і цінностей.

Представники першого типу – паройкіального (від гр. *para* – навколо та *oikos* – дім, господарство) живуть безпосередньо інтересами найближчого оточення. У суб'єктів цього типу украй обмежене або взагалі відсутнє усвідомлення політичної системи як чіткого та спеціалізованого утворення.

Другий тип – це суб'єкт-підданий, для якого характерне свідоме виконання наказу, обов'язку. Представники цього типу можуть усвідомлювати значення багатьох управлінських ролей, проте не володі-

ють конкретним знанням того, як вони можуть впливати на політичну систему.

Третій тип політичних суб'єктів – це учасник, або партисипант (від фр. participant – учасник). Це найактивніший і найсвідоміший суб'єкт політики, що формує низку спеціальних ставлень до політичних інститутів, а також до тих ролей, які він здатен у них виконувати [3, с. 152].

У деяких дослідженнях політична участь зводиться тільки до різних видів добровільних політичних дій громадян; тим самим із розгляду виключаються такі дії, як служба в армії, сплата податків, голосування на безальтернативних виборах із одним кандидатом у списках тощо. Критикуючи цю точку зору, С. Хантінгтон пропонує залежно від мотивації дій розрізняти два види політичної участі: автономну, для якої характерне вираження свідомо зумовленої форми політичної поведінки індивідів; набула поширення насамперед у західних ліберальних демократіях, а також мобілізовану – вимушену участь у політичних діях під тиском держави, впливом страху, підкупу, боргу і інших неполітичних стимулів, що характерно для традиційних суспільств, авторитарних і тоталітарних політичних режимів [4, с. 87].

В оцінці бажаних масштабів політичної участі є два основні підходи. Прихильники партисипаторної демократії (Б. Барбер, К. Петмен та ін.), почасти розвиваючи ідеї Ж.-Ж. Руссо і Дж. Мілля, виступають за розширення можливостей участі пересічних громадян у безпосередньому прийнятті політичних рішень. У сучасних великомасштабних державах це призвело б до децентралізації прийняття багатьох рішень, його перенесенню із загальнонаціонального на регіональний або місцевий рівень, а також до більш широкого використання референдумів.

Як слушно зазначає Ю. Розенфельд, політичній участі протистоїть такий різновид політичної поведінки, як абсентеїзм. Сутність його полягає у свідомому ухиленні від участі в політичному житті (голосуванні, виборчих кампаніях, акціях протесту чи агітації, діяльності партій). Абсентеїзм автор прирівнює до політичної апатії, втрати інтересу до політики, зневіри у політичних нормах і традиціях. Почуття політико-психологічного відчуження особливо загрозливе, адже може призвести і до апатії, і до екстремізму. Політичне відчуження виявляється у відчутті власного безсилля, неможливості вплинути на політику, на державні органи і посадових осіб; відчуття безглуздості політики, коли політичні інститути і процеси здаються незрозумілими і непередбаче-

ними, а за відсутності політичних норм поведінка політиків і управлі-
нців вдається випадковою і немотивованою [1, с. 72].

Як зазначає О. Шестопал, формування ціннісних орієнтирів – це тривалий і складний процес, що відбувається під впливом безпосереднього соціального оточення і загальних соціальних умов. І ця константа визначає соціально-політичну позицію молоді сучасного суспільства [2, с. 174].

Мета статті – проаналізувати особливості політичної участі української молоді в сучасній українській політиці, а також особливості образу політики і державної влади, який генерує українська молодь.

Виклад основних положень. Для визначення змістового наповнення і емпіричного обґрунтування особливостей політичної участі української молоді в сучасній українській політиці обрано метод анкетного опитування (використана авторська розробка анкети, яка мала на меті дослідити особливості ідентифікації респондентів зі своїм народом і власне ставлення до політичної влади держави, рівень задоволеності нею, ідентифікувати образ ідеальної політичної влади) і метод семантичного радикалу для безпосереднього визначення рівня політичної участі молоді та рівня задоволеності державною владою.

За результатами проведеного емпіричного дослідження, в якому взяли участь 150 респондентів, було сформовано групу, яку презентували юнаки і дівчата віком від 16 до 25 років.

Емпіричне дослідження дозволило виявити низку особливостей, які характеризують образ державної влади української молоді і репрезентують особливості її політичної участі. Зокрема, за результатами дослідження констатовано, що взаємини традиційного та інноваційного компонентів у політичній культурі сучасної молоді мають складний, диференційований і неоднозначний характер.

Для аналізу образів політичної влади на когнітивному рівні виокремлено смислових категорій, якими респонденти оперують під час її опису. Отримані групи якостей і характеристик, які їй приписують, зафіксували своєрідні особливості, що дає підстави говорити про роль і функції, які відводяться державній владі (див. табл. 1).

Як видно з табл. 1, у оцінці респондентами політичної влади важливе місце посідає морально-етична позиція. В уявленні української молоді політична влада не бажає відстоювати національні інтереси і вирішувати проблеми громадян. Замість цього можновладці мають винятково меркантильні цілі й дбають про власний матеріальний добробут. У зв'язку з цим вчинки влади оцінюються як аморальні.

Таблиця 1

Когнітивні складові образу політичної влади у респондентів (%)

Категорія	Відсоток групи
Морально-етична (субкатегорія «меркантильна влада»)	47,6
Силова (субкатегорії «корупційна влада» і «слабка влада»)	35,1
Функціональна (субкатегорії «пасивна влада» і «некомпетентна влада»)	12,7

Образ аморальної політичної влади виявляється тісно пов'язаним із уявленням про неї як про слабку і нездатну навести порядок, оскільки вимога до встановлення закону і порядку може розглядатися як внутрішня етична логіка самої влади, необхідність виявити турботу про народ, відповідальність і справедливість. Сприймання державної влади з позицій «сила – слабкість» виразно домінує. На думку респондентів, влада наскрізь пронизана корупцією і не може впоратися з панівним у країні безладом. Характеризуючи ситуацію внутрішнього хаосу, респонденти вживають змістовне слово «беззаконня», що вказує на відчуття власної беззахисності, в той час як влада не сприймається як сила, що змогла б гарантувати безпеку. Політична влада, яка не здатна захистити своїх громадян, сприймається і як безсила перед обличчям зовнішніх загроз, які, на думку респондентів, обов'язково присутні.

Респонденти часто говорять про рівноправні, партнерські стосунки із владою: влада повинна враховувати альтернативні інтереси, опозиція повинна бути, політика повинна бути обговорюваною. Уявлення про рівноправну політичну владу, яка дотримується балансу інтересів і не обмежує участь в управлінні державою, свідчить про домінування у свідомості громадян демократичних цінностей. Політична влада розуміється як взаємодія, де є не тільки вертикальні, а й горизонтальні зв'язки між владою і суспільством.

Функціональна категорія розкривається небажанням діючої влади служити на благо суспільства, що породжує у сприйманні українських респондентів її безвідповідальність і неефективність. Дії політичної влади сприймаються як безглузда справа, а політики просто базікають про щось. Влада, на думку молоді, не працює так, як того хотілося б. У цій категорії часто виникають порівняння влади з «ляльковим театром», «спокійним театром», «легким місцем роботи» тощо. Основним завданням політичної влади в уявленні молоді України є

«роздача обіцянок під чергові вибори». Неefективний характер влади пояснюється відсутністю в її середовищі професіоналів.

Домінування негативних емоційних оцінок щодо державної влади призводить до того, що вона сприймається як відчужена. Українська молодь не відчуває контакту з владою і розглядає її як закриту структуру, яка живе своїм життям. Респонденти не бачать логіки у діях політичної влади, що, своєю чергою, породжує у них відчуття розгубленості й безвиході.

Яскраво виражене сприймання політичної влади з точки зору її морально-етичності. Українці вважають політичну владу інструментом політичної системи, а політиків – її функцією. Аналіз психологічної структури образу політичної влади вказує на те, що влада випадає з категорії «ми – свій» і набуває антагоністичного характеру. Механізм причинності має промовисто виражений персоніфікований характер, а реальна влада з усіма її характеристиками набуває яскравих контурів образу «тіньової влади».

Зважаючи на культурні особливості й особливості політичної соціалізації в сучасних умовах, можна виділити чотири основні групи участі молоді України в державній політиці.

Першу і найбільшу групу становлять політично й громадянська пасивна частина молоді. До такої соціальної групи належить більшість студентської молоді в Україні. Важливо пам'ятати, що саме ця частина політично малоактивних молодих людей є ресурсом для активних соціальних груп. Проблема полягає у тому, що «розхитати» пасивність молодого покоління непросто, але коли така мета досягається, то молодь здатна швидко поширювати свою ідеологію на інші групи людей. Ця тенденція створює передумови для маніпулювання молодіжними настроями.

Друга група – це маргінальна частина молоді. Найчастіше це представники і активні прихильники різних молодіжних контрсубкультур. Ідеології різних контрсубкультур часто не тільки не подібні, але й антагоністичні. Однак їх об'єднує опозиція до усталених суспільно-політичних цінностей. Зазначимо, що вплив цієї групи молоді на політичні процеси в країні не варто вважати мінімальним. Про це свідчать сміливі й радикальні відповіді на питання анкети. Ця соціальна група є завжди опозиційною стосовно будь-якої чинної влади, тому вона становить особливий інтерес для антисистемних політичних сил. Молодь, яка відчуває потребу в активності, особливо швидко входить у опозиційну діяльність. Це промовисто ілюструють, наприклад, події Помаранчевої революції в Україні 2004 року. Вважаю, найбільш раціональною політикою стосовно цієї групи є не тотальна боротьба з нею, а розумне управління.

Третю групу молоді становить політично активна молодь, яка успішно завершила етап самоідентифікації і намагається зміцнити свої позиції в політиці. В Україні такої молоді можна налічити ледь менше 7%. Ця група є найбільш важливою, однак найменша за чисельністю. Проте, незважаючи на свою нечисленність, ця група може формувати атмосферу у молодіжному середовищі.

До четвертої групи можна віднести конформну молодь, яка приймає позицію більшості. Головне, що вона здатна вести активні дії «на замовлення», при цьому не дуже важливо, за оплату чи за ідею, на що рідко погоджуються представники старшого покоління.

Результати проведення семантичного радикалу свідчать про те, що пік активності молоді припадає на період 22–25 років. У цьому віці юнаки і дівчата вже повністю увійшли в процес політичної соціалізації, і, що важливо, мислять про свій майбутній розвиток у перспективі, що залежить, у тому числі, і від соціально-економічного і політичного становища в суспільстві, від проведеної державою політики у відповідних сферах. Аналіз ціннісних суджень молоді показав, що їх ідейно-політичні характеристики мають і ліберально демократичні, і традиційні складові.

Результати дослідження ціннісних суджень молоді дозволяють стверджувати, що в політичній свідомості й культурі респондентів відбувається поступове накопичення ліберально-демократичних цінностей. Підтвердженням цього є суперечливе ставлення респондентів до традиційних цінностей, за доволі чіткої і зрозумілої позиції щодо ціннісних суджень ліберально-демократичного характеру. У політичній свідомості й політичній культурі молоді є і традиційні, і модернізаційні (ліберально-демократичні) цінності. Вони, своєю чергою, взаємодіючи, вступають у конфлікт, у результаті виконують роль синтезуючого фундаменту для зміни політичних установок і прагнень молоді.

Висновки. Політична участь суб'єктів політики може мати різний характер: від паройкіального до радикального, беручи безпосередню участь у політичних процесах, які виникають у сучасному суспільстві, чи ні. Відчуженість суб'єктів політичного процесу від політики – абсентеїзм.

Рівень політичної активності молоді не є високим. Активність проявляє себе в інтересі до сфери політики і безпосередній залученості до неї у якості участі у виборах. Проте політична активність молоді поступово зростає, впливає на політичні установки і орієнтації старшого покоління, і в цілому на інститути політичної соціалізації.

У певних соціально-економічних і політичних умовах, а саме за створення прозорих, відкритих механізмів взаємодії суспільства і дер-

жави, є потреба формування повноцінного громадянського суспільства. Означені особливості політичних установок, що характеризують політичну свідомість, а отже і політичну культуру молоді виступають передумовами становлення такого суспільства. Однією із рушійних сил, що сприяють формуванню дійсно масового громадянського соціуму, є молодь. У такому випадку молоде покоління не обов'язково має бути провідником процесів модернізації або становити так звану еліту громадянського суспільства, але цілком здатне виступити у авангарді, стати об'єднувальною силою формування такого суспільства.

У цьому аспекті основним завданням подальших наукових досліджень є вивчення особливостей політичної участі старших вікових категорій в сучасній українській політиці.

1. Розенфельд Ю.М. Політологія / Ю.М. Розенфельд, Л.М. Геарсіна, Н.П. Осипова. – Харків: Право, 2001. – 436 с.

2. Шестопап Е.Б. Восприятие образов власти: политико-психологический анализ / Е.Б. Шестопап // Полис. – М.: Полис, 1995. – № 4. – С. 171–184.

3. Almond G. The Politics of the Developing Areas / G. Almond. – Princeton: Princeton University Press, 1960. – 348 p.

4. Huntington S. Political Order in Changing Societies / S. Huntington. – N.Y.: New York Press, 1968. – 549 p.

Балюта В.В. Проблема политического участия молодежи в современной украинской политике

Рассмотрены основные типы политического участия. Проведен политико-психологический анализ участия молодежи Украины в современных политических процессах государства. Предложена модель анализа содержания образов государственной власти, которые формирует современная молодежь.

Ключевые слова: *политическое восприятие, политическая культура, субкультура, политическое участие, молодёжная политика.*

Balyuta V.V. The problem of political participation of the youth in contemporary Ukrainian politics

The article deals with the basic types of political participation. The political and psychological analysis of participation of the youth of Ukraine in modern political state process is given. It is also proposed the model of content analysis of the images of the Government which is formed by the modern Ukrainian youth.

Key words: *political perception, political culture, subculture, political participation, youth policy.*